

O'rta asrlarda Fransiya

Jo'rayeva Lobar

Xushboqova Xurshidabonu

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti tarix yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'rta asrlar tarixida fransiya davlati haqida fikr mulohazalar yuritilgan. Shuningdek ushbu maqolada fransiyaning ijtimoiy iqtisodiy hayoti yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Langobard, frank, german, merovinglar, magnat, vestgot, xristian, arianlik, katolik, mazxab, ripuar, «Sali haqiqati», marka, vergeld

Rim imperiyasi territoriyasida tuzilgan varvar qirolliklari ichida eng kattasi va kuchlisi franklar qirolligi edi. Franklar bora-bora burgundlarni buysundirdilar. Galliyadan vestgotlarni surib chiqardilar. Italiya langobardlarni zabt etdilar va Reynning narigi tomonida qolgan german qabilalarining hammasini deyarli o'zlariga itoat ettirdilar. Franklarning o'zlari ham dastlab Reynning narigi tomonida yashar edilar. Ularning ota-bobolari Tasitning asarida har xil nomlar bilan, chunonchi, hamavlar, sukamlar, batavlar va boshqa nomlar bilan atalgan. «Frank» degan nom (bu so'zni «jasur», «erkin» deb tarjima qilishadi.) III asrning o'rtlaridagina paydo bo'lib, qandaydir bitta qabilaga emas, balki 58 Reynning o'rta va quyi oqimlarida yashagan butun bir gruppaga – german qabilalariga ta'llukli umumiy nom edi. Bu qabilalar dastlab Reyn daryosining o'ng qirg'og'ida yashar edilar. Dastlab ular Rimliklarga nisbatan dushmanlik munosabatida bo'ldilar, keyin bu munosabat ancha do'stona munosabatga aylandi. 451 yildagi Katalaun jangida, yuqorida ko'rsatib o'tilganidek, franklar, federetlar sifatida Rimliklar tarafida turib, gunnlarga qarshi urushdilar. O'sha vaqtdayoq ular katta-katta ikki gruppaga bo'lingan bo'lib, bir gruppasi (ular Reynning quyi oqimida yashar edilar) dengiz bo'yi franklari yoqi Sali franklari deb, ikkinchi gruppasi Reynning o'rta oqimida (har ikki qirgoqda) yashagan franklar – qirg'oq franklari yoqi ripuar franklari deb atalar edi. Ulardan kuchlisi Sali franklari bo'lib, ular Galliyaning G'arbiga qarab bordilar. Xlodvigning podsholik tarixi (481-511) yepiskop Grigoriy Tursqiyning «franklar tarixi» degan kitobida mufassal bayon qilingan bo'lib, Tursqiy bu kitobni ancha keyinroq, VI asrning ikkinchi yarmida yozgan. Franklar hayotida ro'y bergan katta-katta voqealar Xlodvig nomi bilan bog'langandir. Xlodvig 486 yilda butun Shimoliy Galliyani istilo qildi. Rim qo'shini franklar tomonidan tor-mor etildi.

Siagriy vestgotlar qiroli xuzuriga ko'chdi. Lekin vestgotlar qiroli uni Xlodvigga tutib berdi. Xlodvig asirni o'ldirishga buyruq berdi. Xlodvig o'z podsholigining oxirgi davrda Luaraning janubiga ancha jilib borib, Garona daryosigacha yetdi. Vestgotlar Galliyaning janubidagi yerlardan bir oz qisminigina saqlab qoldi xolos. 90-yillar o'rtasida Xlodvig xristianlikni qabul qildi. Dastlab xristianlikni Xlodvigning o'zi va drujinasi qabul qildi, keyin oddiy franklar va ularning oila a'zolari qabul qildilar. Lekin franklarning xristianlashuvi ikkinchi bir, yanada muhimroq ahamiyatga ega edi. Galliya va Rimdagi e'tiborli mahalliy ruxoniylar Xlodvigni va boshqa frank qirollarini zo'r berib qo'llab-quvvatladilar. Xlodvigning o'g'il va nevaralari qirollikni tez-tez bo'lib va qayta bo'lib turishlariga qaramay, qirollikning chegaralarini kengaytirishni davom ettirdilar. 534 yilda ular Burgundiyanı zabt yetdilar, 542 yilda vestgotlarning Galliyadagi oxirgi yerlari ham bosib olindi. 59 Ilgari Teodorix davrida ostgotlar qo'lida bo'lgan gegemonlik endi franklar qo'lga o'tdi. Franklarning V asr oxiri VI asr boshlaridagi ijtimoiy tuzumi "Sali haqiqati" franklarining sud sohasidagi rasmqoidalarining to'plami bo'lib, Xlodvig zamonida, uning podsholigining oxirlarida (500 yilga yaqin) yozilgan bo'lsa kerak. Ularning xo'jaligida chorvachilik (ayniqsa cho'chqa boqish) ham katta rol o'ynagan.) "Sali xaqiqati"da yana baliqchilik, asalarichilik, bog'dorchilik va dehqonchilikka oid asosiy hunarlar to'g'risida ham gapiriladi. VI asrning ikkinchi yarmidan boshlab franklar jamiyatida keskin o'zgarishlar yuz bera boshladi. Dunyoviy zodagonlar ham cherkov zodagonlari ham, o'z yerlarini, qirol dan tashqari birinchi navbatda dehqonlar hisobiga kengaytirdilar. Erkin va mustaqil dehqonlarning asta-sekin yo'qolib, krepostnoy kishilar sinfiga aylanishida ifodalangan feodallashuv jarayoni sobiq Rim imperiyasiga kelib joylashgan varvarlarning hammasida ham bo'ldi. Katta yer egaligining o'sishi va shu bilan birga qirol yerlarining kamayib borishi hamda ilgari faqat qirolning o'zigagina tobe bo'lib, unga asosiy-harbiy resurslar berib kelgan erkin dehqonlarining xiyla qismining yo'q bo'lishi natijasida qirol hokimiyati tushkunlikka uchradi. Dastlab uch mayordomdan eng kuchligi Neystriya mayordomi edi. U Burgundiya mayordomini ham o'ziga buysundirdi. Lekin Neystriya mayordomi tez vaqt ichida kuchliroq bo'lgan boshqa bir mayordomning Avstraziya mayordomining qarshiligiga uchradi. Shu bilan birga Avstriyada zodagonlar bir muncha kuchsiz bo'lib, ular o'z gersogining, mayordomining boshchiligiga buysunishga majbur edilar. Karl Buyuk Karolinglar dinastiyasining eng atoqli nomoyondasi edi (dinastiya ham uning nomi bilan atalgan). U 46 yil hukmronlik qildi. (768-814). Karl katta sarkarda va istilochi edi.

Tarkib topayotgan frank feodal davlati Karl davrida juda katta agressiv siyosat yurgizdi. Juda ko'p joylarni istilo qilib, Karl Buyuk juda katta bir davlatga boshliq bo'ldi. Rim imperiyasi qulagandan keyin G'arbiy Yevropada Karl Buyuk davlatidek katta davlat dunyoga kelmagan edi. Karl Buyukning shaxsan o'zi 50 dan ortik yurishda qatnashdi. U Yevropaning turli joylarida urush qildi. U avvalo langobardlar masalasiga juda katta e'tibor berdi. Langobardlar Pipin tomonidan tormor qilingan bo'lishiga qaramay, langobardlar saroyida franklar bilan ittifoqda bo'lishga qarshi yana urush ochdi. U langobardlar poytaxti Paviyani bosib oldi va langobardlar qiroli Dezideriyni taxtdan tushirdi. Langobardiya shundan keyin o'z mustaqilligini yo'qotdi. Lekin Karl Buyuk urushlaridan ko'pini Sharqda – Markaziy Yevropada olib bordi. U sakslar bilan bo'lgan urushlarga ayniqsa ko'p kuch sarf qildi. Bu urush qattiq bo'lib, 30 yildan ortik (722 yildan 804 yilgacha) davom yetdi. Franklarni xisobga olmaganda, sakslar G'arbiy Germaniyada yashagan qabilalar ichida eng katta qabila edi. Ular Reyndan Elbagacha cho'zilgan juda katta territoriyada o'rnashgan edi. Sakslarning Karl zamonidagi ijtimoiy tuzumida urugchilik tuzumi alomatlari, uning barcha yaxshi va yomon tomonlari hali anchagina saqlanib qolgan edi. Frank qiroli qo'l ostidagi yerlarning juda kengayib ketishi, tabiiy, Karl Buyukni va uning maslaxatchilarini unvonini (titulni) o'zgartirish to'g'risida o'ylashga majbur qildi. 800 yilda Karl Rimda bo'lgan vaqtida papa unga "Rimliklar imperatori" tojini qiydirdi. Bir o'z vaqtdan keyin Sharqiy Rim – Vizantiya imperatori deb emas, balki rimliklar imperatori 63 deb ye'lon qilindi. Juda katta bir davlatni idora qilish ishi Karldan ma'muriy apparatni qayta tuzishni talab qildi. U amaldorlar orqali, imperatorning maxsus farmonlarini chiqarish, mahalliy hokimiyatni bir qadar sistematik nazorat qilib turish yo'li bilan idora etuvchi markazlashgan davlat tuzishga harakat qildi. Karl Buyukning idora qilish markazi qiroli saroyi – palasiy edi. Yuqori mansabdagi amaldorlarning butun ishi shu palasiyda markazlashtirilgan bo'lib, bular: palata grafi (u oddiy sud'ya bo'lib, imperatorning yo'qligida uning o'rinbosari ham edi), arxikansler, kamerariy, konnetabl va boshqalaridan iborat edi. Mahallalarda eng katta amaldorlar graflar – lotinchasiga comites, ya'ni ma'muriy oqruglarning boshliklari va ularning vikariylari yoki vise-graflar va boshqalarning boshliklari buysunardi. Imperatorning farmonlari yozma ravishda tuzilib, kapitulyariya deb atalar edi (kapitulyariya lotincha caput degan so'zdan olingan bo'lib, bob demakdir, farmon alohida paragraflarga bo'linganligi uchun shunday deb atalardi). Karl Buyukning 250 ga yaqin farmoni bizgacha yetib keldi. Bu faktlarning hammasi Karl Buyuk zamonida

idora qilish apparatining anchagina byuroqratlashganini ko`rsatadi. Merovinglar va dastlabki Karolinglardagi ana shu ibtidoiy idora apparatining aksicha Karl imperiyasida amaldorlarning doimiy chinovniklik apparati tarkib topdi. Karl Buyuk byuroqratiyasining tashkil topishiga Rim tradisiyasi shubxasiz ta'sir qildi. Qirollik – imperatorlik kanselyariyalaridagi davlat tili, latin tili, ya'ni rimliklar tili edi. Karl Buyuk va uning vorislari zamonida feodallashuv proessining juda tezlashib ketayotganligi imperiyaning parchalanib ketishida juda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Biroq Karl Buyuk imperiyasi «qabila va xalqlarning ko`rsatmasidan iborat» bo'lishi bilan bir vaqtda, feodallashayotgan jamiyat ham edi. Karl magnatlar va boshqa «nufuzli odamlar» tomonidan dexqon yerlarining tortib olinishini cheklashga ancha o`rindi, biroq yerdor zodagonlar uning farmoyishlariga qarshilik ko`rsatganlari uchun bu farmoyishlar amalda bajarilmay kolaverdi. Feodallashuv imperiyani siyosiy tarqoqlikka va pirovardida, siyosiy jixatdan mayda qismlarga 64 bo`linib ketishiga olib keldi. Bu narsa hammadan burun magnatlar senzdlari ahamiyatining ortishida ko`rinadi. Karolinglar pomestesini o`rganish uchun asosiy manba Karl Buyukning «Pomestelar to`g`risidagi kapitulyariy»si va «Abbat irminon poliptigi» deb atalgan hujjatdir. Franklarning qishloq xo`jaligi VIII – IX asrlarda ancha muvaffaqiyatlarga erishdi. Karolinglardan qolgan manbalarga qaraganda dehqonchilik uning asosiy sistemasi bo`lgan. Karolinglar pomestesi aniq natural xo`jalik xususiyatlariga ega edi. Bu haqida «Pomestelar to`g`risidagi kapitulyariy»da juda ochiq dalillar keltirilgan, bu «Kapitulyariy»da pomestelarda yetishtirilgan maxsulotlarning qirol oilasi va qirol saroy axllari extiyojlarini qoplashga sarflanganligi bir necha marta ta`kidlab o`tildi. Karl Buyuk o`z zamonasining ancha ma`rifatli kishisi edi. U garchi yoshi ancha ulg`aygan vaqtida o`qish-yozishni o`rgangan bo`lsada, grek va lotin tillarini bilardi. Bu olimlar ichida York yepiskoplik maktabi (Angliyaning Shimolida) o`qigan Alkuin nomli angl-saks ayniqsa mashhur edi. So`ngra Karlning saroyida o`sha vaqtning ko`zga ko`ringan boshqa yozuvchilari – langobardiyalik Pavel Dyakon, ispaniyalik vestgot Teodulf va boshqalar ham yashar edi. Karl saroyida o`ziga xos bir olimlar jamiyati vujudga keldi, bu jamiyat antik dunyodan ibrat olib, «Akademiya» deb ataldi. Bu jamiyatning ishlarida Karlning o`zi ham qatnashdi. Akademiya qatnashchilari latin avtorlarining, yozuvchi va shoirlarning asarlarini o`qidilar, ba`zida esa antik avtorlarga taqlid qilib o`zlari ham asarlar yozdilar. Shu narsani unutmaslik kerakki, Karolinglar ma`rifatidan juda kam kishi bahramand bo`ldi. Hatto Karl Buyuk saroyidagi mansabdorlarning ham juda ko`pchiligi o`qishyozishni bilmasdan o`tib ketdi.

Amalda Karl Buyukning «ma'rifatparvarlik» tadbirlari ko'pdan-ko'p cherkov yepiskoplik maktablarining rivojlanishigagina olib keldi, keyinchalik bu maktablar zaminida o'rta asr universitetlari vujudga keldi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Orlov A.S., Giorgiev V.A., Giorgieva N.G., Sivoxina T.A. Istoriya Rossii. M., Prospekt, 2001.
2. Ergashev Sh. Jahon tarixi. (yangi davr 16-18 asrlar), 1- qism. Toshkent- "Ozbekiston"-2014 yil, 525- bet. 25. Ergashev Sh, Bobomatov T. Asr : taqdirlarda aks etgan tarix. Toshkent "Ozbekiston 2013, 488 bet. Qo'shimcha manba va adabiyotlar
3. Abramova S. YU. Istoriya rabotorgovli na Verxne-Gvineyskom pobereje. M. 1966.
4. Avdeeva K.D. Vnutrennyaya kolonizatsiya i razvitie feodalizma v Anglii v XI-XIII vv.- M., 1973. 3. Alekseev M.P., Jirmunskiy V.M., Moqulskiy S.E., Smirnov A.A. Istoriya zarubejnoj literatury.- M.; 1978.
5. Altamira i Krevea R. Istoriya Ispanii. Perevod s ispanskogo. T.I. M.; 1951